

Právní způsobilost osob s mentálním postižením a osob s duševními poruchami

V Evropské unii (EU) žije přibližně 80 milionů osob se zdravotním postižením. Mnohým z nich byla omezena nebo odebrána právní způsobilost, což narušuje jejich schopnost žít nezávisle a rozhodovat o svém životě.

Úmluva Organizace spojených národů (OSN) o právech osob se zdravotním postižením znamená posun paradigmatu, pokud jde o způsob vymezení pojmu zdravotního postižení. Úmluva považuje osoby se zdravotním postižením za nositele práv na rovném základě s ostatními a daná osoba je podle ní ústředním subjektem všech rozhodnutí, která se jí dotýkají. Tento přístup ke zdravotnímu postižení, který se opírá o práva, má hluboké důsledky pro právní předpisy týkající se právní způsobilosti a pro jejich provádění.

Co je právní způsobilost?

Právní způsobilost je schopnost osoby přijímat právně platná rozhodnutí a vstupovat do závazných smluvních vztahů. V důsledku právní způsobilosti je osoba subjektem práva a nositelem zákonných práv a povinností. Právní způsobilost je zvláště důležitá z toho důvodu, že ovlivňuje všechny oblasti života, od volby místa k životu, přes rozhodnutí o tom, zda a s kým vstoupit do manželství, až po podpis pracovní smlouvy nebo účast ve volbách. Úmluva o právech osob se zdravotním postižením se právní způsobilostí zabývá v článku 12, který nese název „Rovnost před zákonem.“

„Je třeba upozornit na ústřední význam [článku 12 Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením] ve struktuře úmluvy a na jeho hodnotu jakožto prvku napomáhajícího dosahování četných dalších práv.“

Valné shromáždění OSN, Rada pro lidská práva (2009), Tematická studie Úřadu vysokého komisaře OSN pro lidská práva na téma zvyšování povědomí a pochoopení úmluvy o právech osob se zdravotním postižením

Politické souvislosti

Poté, co ji EU ratifikovala, stala se Úmluva o právech osob se zdravotním postižením součástí právního řádu EU a znamenala vznik právních povinností v oblastech, které spadají do oblasti pravomocí EU. Omezení právní způsobilosti vyvolávají problémy týkající se zákazu diskriminace a rovnosti, tedy zásad chráněných právem EU.

Klíčové politické dokumenty EU jsou odrazem koordinační úlohy, kterou mohou orgány EU sehrávat v oblasti právní způsobilosti. Strategie EU pro pomoc osobám se zdravotním postižením 2010–2020 konstatuje: „Kroky EU budou podporovat a doplňovat opatření a programy jednotlivých států s cílem dosáhnout rovnosti, například pomocí souladu právních předpisů členských států týkajících se způsobilosti k právním úkonům s [Úmluvou o právech osob se zdravotním postižením].“ V roce 2008 skupina na vysoké úrovni pro zdravotní postižení při EU upozornila na provádění článku 12 jako na „společnou výzvu“, která má být řešena; skupina rovněž zdůraznila význam výměny zkušeností na téma nejlepších způsobů provádění úmluvy o právech osob se zdravotním postižením.

S cílem pomoci provádět Úmluvu o právech osob se zdravotním postižením agentura FRA analyzovala mezinárodní a vnitrostátní normy týkající se právní způsobilosti osob s duševními poruchami a osob s mentálním postižením. Tuto analýzu doplnila zjištěními z výzkumu založeného na rozhovorech vedených s osobami se zdravotním postižením.

Právní souvislosti

Právo na rovnost uznání lidí před zákonem je dlouhodobě zavedenou zásadou lidských práv, kterou odrážejí vnitrostátní i mezinárodní právní rámce.

Organizace spojených národů

Článek 12 Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením uznává, že osoby se zdravotním postižením „mají, na rovnoprávném základě s ostatními, právní způsobilost ve všech oblastech života“ a že zdravotní postižení samo není důvodem ke zbavení právní způsobilosti. Tento článek znamená významnou změnu v přístupu k právní způsobilosti spočívající v tom, že osobám se zdravotním postižením dává možnost převzít kontrolu nad jejich životem.

„Výbor [pro Úmluvu o právech osob se zdravotním postižením] doporučuje [...] přejít od substitučního rozhodování k rozhodování podporovanému, které respektuje autonomii, vůli a preference dané osoby [...].“

Výbor pro práva osob se zdravotním postižením (2012), Závěrečná zjištění ve věci Maďarska

Rada Evropy

Normy Rady Evropy, jež byly přijaty ještě před vznikem Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením, povolují omezení právní způsobilosti za předpokladu, že budou splněny určité podmínky a zavedena určitá ochranná opatření. Sama existence zdravotního postižení však není důvodem ke zbavení osoby právní způsobilosti. Každé omezení musí být přizpůsobeno osobní situaci daného jednotlivce a musí být přiměřené jeho potřebám.

Členské státy EU

Vstup Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením v platnost vyvolal diskuse o stávajících právních rámcích, které upravují právní způsobilost v členských státech EU. Ty členské státy EU, které Úmluvu o právech osob se zdravotním postižením ratifikovaly, se mohou setkat s problémy při formování vnitrostátních právních předpisů, které budou umožňovat opatření pro podporované rozhodování, jinými slovy opatření respektující autonomii, vůli a preference dané osoby. Počet členských států, které v současné době přepracovávají právní předpisy v oblasti právní způsobilosti, je dokladem potřeby zásadního přehodnocení, které Úmluva o právech osob se zdravotním postižením vyžaduje.

Zjištění agentury FRA ukazují, že stávající právní předpisy v oblasti právní způsobilosti v členských státech EU vykazují řadu společných rysů. Téměř všechny členské státy vyžadují, aby se pro omezení právní způsobilosti jednotlivce mentální postižení nebo duševní porucha kombinovala s druhým kritériem, které se týká „neschopnosti“ dané osoby spravovat své záležitosti. Obvykle je v návaznosti na rozhodnutí o právní nezpůsobilosti ustanoven opatrovník. Vnitrostátní právní předpisy ve všech členských státech EU umožňují odvolání proti rozhodnutí o zbavení právní způsobilosti a ustanovení opatrovníka určité osoby, ačkoli v několika členských státech dotčená osoba nemůže odvolací řízení zahájit nebo se takového řízení aktivně zúčastnit.

Osobní zkušenosti

Rozhovory, které agentura FRA vedla s osobami s duševními poruchami a osobami s mentálním postižením, upozorňují na vliv, který mohou právní předpisy v oblasti právní způsobilosti mít na každodenní život osob se zdravotním postižením. Účastníkům rozhovorů, kteří přišli o svou právní způsobilost, byl společný jistý pocit nemohoucnosti.

„Všechno to udělali za mými zády, i když podle zákona na to neměli právo.“ (muž, 69 let)

Po ustanovení opatrovníka respondenti vyjadřovali frustraci z omezení své možnosti rozhodovat sami za sebe.

„Bylo mi nařízeno plné opatrovnictví. [...] Kvůli tomu nemohu volit a nemůžeme ani uzavřít manželství.“ (muž, 53 let)

Velmi málo respondentů však napadlo rozhodnutí, kterým byli zbaveni právní způsobilosti nebo kterým jim byl určen jiný opatrovník.

„Soudce řekl, že když se odvolám, bude provedeno přezkumné vyšetření a po něm několik soudních jednání. To pro mě znamená závažnou psychickou zátěž.“ (žena, 36 let)

Možnosti dalšího postupu

Tato zjištění poskytují cenné důkazy, které mohou členské státy EU zohlednit při snaze o harmonizaci svých právních rámců s požadavky Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením. V souladu s uvedenou úmluvou by tento proces měl aktivně začleňovat osoby se zdravotním postižením prostřednictvím organizací, které je zastupují.

Důsledky omezení právní způsobilosti, které dotazované osoby popsaly, upozorňují na to, jak je důležité vyvinout modely založené na podporovaném rozhodování, které budou prosazovat nezávislost a autonomii osob se zdravotním postižením v souladu s Úmluvou o právech osob se zdravotním postižením.

Další informace:

Přehled činností agentury FRA v oblasti zdravotního postižení je k dispozici na adrese: <http://fra.europa.eu/en/theme/people-disabilities>

Zpráva *Legal capacity of persons with intellectual disabilities and persons with mental health problems* (Právní způsobilost osob s mentálním postižením a osob s duševními poruchami) je k dispozici na adrese: <http://fra.europa.eu/en/publication/2013/legal-capacity-persons-intellectual-disabilities-and-persons-mental-health-problems>

E-mail: disability@fra.europa.eu